

Strand 3. Les Fleurs du Mal: Style in a Troubled Age

Ismael Smith, Nu i descobert

Txema Romero Martínez
Museu d'Art de Cerdanyola

Abstract

Ismael Smith, Nude and Naked

The representation of masculine nude is not typical in the Catalan art and, generally, we can not find many examples in the academies, researches or religious iconography. In almost all cases, there is a phobia in the representation of male genitalia and, only in a few cases, we could find them in an erect state. Because of this, Smith's nudes have an extraordinary interest and they show us liberation and detail from some works of an obvious homoerotic content.

Modernist symbolism and noucentist classicism became an habitual frame for nymphs, fairies, goddesses and allegories, and because of this the presence of female nude is more abundant in the Catalan context of that time. But Smith's personality showed soon with a peculiar representation of the feminine beauty with anatomies far away from the aesthetic of the moment: stylized and disproportionate, muscled and powerful, or athletic and androgynous.

Concurrently to the representation of female nude as a symbol of beauty and sex, many works appear in which woman acquires a dominant and lustful role, perceived as dangerous

Keywords: nude, masculine, female, Catalan

INTRODUCCIÓ

L'abundant documentació fotogràfica que conservem ens mostra Smith com una persona d'etern somriure, d'actitud alegre, irònic i esbojarrat. Però, com el *clown* que amaga la tristor darrere d'un maquillatge clivellat, la seva vida va estar marcada per diversos fets dramàtics, pel rebuig, per la discriminació i per la manca d'autoacceptació. Al llarg de la seva trajectòria, personatge i obra s'interelacionen, com en bona part dels artistes marcats per la modernitat, fins al punt de convergir en una producció d'una gran personalitat. Paradoxalment, la seva evolució vital, els conflictes i les obsessions acabarien relegant l'artista. L'obra de Smith va patir durant anys una certa marginalitat i l'oblit d'institucions i estudiosos, condemnat per la seva llibertat, per un estil impossible d'encabir dins els arquetípics de l'art català de l'època i assenyalat pel triple estigma que va marcar la seva pròpia vida: l'homosexualitat, l'ascendència jueva i la diagnòsi de la malaltia mental.

Ismael Smith i Marí (Barcelona, 1886 – White Plains, Nova York, 1972) és un dels artistes catalans més peculiars de finals del modernisme, l'inici del noucentisme i la consolidació de l'art déco. Al llarg de la seva producció, Smith va destacar en els camps de l'escultura, el dibuix, el disseny de joies i ceràmiques, el gravat, l'ex-librisme i la il·lustració. Com a il·lustrador es va caracteritzar per uns dibuixos irònics, elegants i, a la vegada, bàrbars, plens de sarcasme i, sovint, amb una forta càrrega eròtica i una gran ambigüitat. Després de diverses estades a París, Londres, Madrid, Barcelona, Cerdanyola i Sevilla, el 1919 es va instal·lar definitivament a Nova York, on, després de concentrar-se en els gravats i els ex-libris, va abandonar la vida artística per a dedicar-se a l'estudi de la cura del càncer a títol individual i mitjançant tècniques naturistes sui generis. Davant les seves contínues excentricitats, i probablement motivat les acusacions derivades de la seva orientació sexual, el seu germà Francesc el va tancar en un hospital psiquiàtric on moriria el 1972.

LÍMITS CRONOLÒGICS D'UN MODERNISME AGÒNIC

Ismael Smith va ser el primer artista plàstic inclòs per Eugeni d'Ors a la seva peculiar galeria de noucentistes tot i que estilísticament la seva obra s'inscrivia més aviat dins el darrer modernisme, de caire més expressionista. Smith va rebre una gran influència del modernisme anglès i centroeuropeu, del decadentisme d'Albert Berdsey i l'esteticisme de la Secessió vienesa. De fet, el 1911, va participar a l'exposició celebrada al Fayans Català amb Nèstor, Laura Albéniz i Marià Andreu, un dels grups més singulars de finals del modernisme. El catàleg d'aquesta exposició ens mostra com confluïren alguns dels artistes i intel·lectuals que estiuejaren a Cerdanyola, on es podia haver gestat part del projecte. Els diversos textos que acompanyen a les il·lustracions de les obres dels artistes estan signats per Pere Coromines (la introducció), Alexandre de Riquer (Laura Albéniz), Utrillo (Nèstor), Xènius / Eugeni d'Ors (Smith) i Josep Maria Roviralta (Marià Andreu), precisament aquest darrer escriptor data la seva glosa a "*Cerdanyola 4 de Janer de 1911*". Aquest grup, immers en el simbolisme i el decadentisme, aviat quedaria al marge de l'estètica clàssica del Noucentisme. Smith, malgrat la posterior evolució i la seva dilatada trajectòria amb experimentacions avantguardistes i obres més properes a l'Art Déco, no va perdre mai l'essència que fa que el puguem definir com a un dels artistes catalans més fidels als preceptes modernistes de la llibertat individual i de l'art total.

OBLIT I RECUPERACIÓ

La marxa a Nova York, l'abandonament de l'àmbit artístic, la dificultat d'etiquetar una obra tant personal, l'estigma del trastorn mental i la seva orientació sexual van condemnar a l'artista a un oblit progressiu per part de la historiografia i les institucions museístiques. No serà fins al 2005, amb l'exposició "Smith reivindicat" de la Fundació Palau Fabra i les I Jornades Smith que l'artista tornaria progressivament a ser reconegut. Abans la Galeria Artur Ramon havia posat al descobert un important fons escultòric i la Biblioteca de Catalunya i la *Biblioteca Nacional* havien publicat l'important llegat com a gravador amb l'estudi de l'especialista Carmina Borbonet. El 2009 s'inaugurava el Museu d'Art de Cerdanyola amb una sala

dedicada a l'artista i tot un seguit de mostres i exposicions temporals sobre la seva figura¹ i les II Jornades Smith. El 2017, el Museu Nacional d'Art de Catalunya va realitzar una gran retrospectiva. Paral·lelament dues iniciatives posaven de manifest la complexa sexualitat d'Smith, implícita i indivisible de la seva trajectòria professional. Des d'aquesta perspectiva LGTBI+ el col·lectiu El Palomar va portar a terme el projecte "Fons, armari i figura per Ismael Smith" premiat per la Sala d'Art Jove de la Generalitat el 2015 i el 2016. I el mateix 2017, en col·laboració amb el MNAC el Museu d'Art de Cerdanyola evidenciava l'homoerotisme latent de l'obra de l'artista a partir de la seva producció de nus a l'exposició *Nude and Naked*, tot despullant l'Ismael Smith més incòmode per la historiografia tradicional, precisament el de l'ascendència jueva, els trastorns mentals i l'homoerotisme.

DE L'ART DEGENERAT A L'ART HOMOERÒTIC

Però, què podem entendre per art homoeròtic? És lícit o fins i tot ètic etiquetar o classificar un artista a partir de la seva orientació sexual? En aquest sentit, i citant a Suzanne Sontag: "No és possible valdre's de la vida per a interpretar l'obra. Però si es pot emprar l'obra per a interpretar la vida".² En el cas d'Smith, els límits entre vida, obra i personatge són difícils d'establir i des de la perspectiva del segle XXI, una mirada a la seva producció evidencia un erotisme latent i al marge d'una sexualitat que tradicionalment s'hagi considerat "ortodoxa".

A finals del segle XIX, amb l'arribada de la psiquiatria, les sexualitats no ortodoxes, que durant segles la tradició judeocristiana englobava dins el terme de sodomia, es converteixen en perversions sexuals. "El que havien estat pecats, passaran de vicis i perversions morals a patologies. La medicina substituirà la religió, el pervers al sodomita i el malalt al pecador. En endavant, les sexualitats no ortodoxes són, a més de pecats i delictes i atemptats contra el pudor, un problema de salut"³. La psiquiatria donarà arguments als juristes i a la societat per controlar i perseguir tot el que s'escapa d'aquesta ortodoxia.

---

¹ Smith Gravador. Del modernisme a l'Art Déco (2011-2013) o Joies d'escultor (2015-2016) produïdes per la Diputació de Barcelona, i El Quadern de París (2011) de la Fundació Mapfre, entre d'altres.

² SONTAG, S.: Bajo el signo de Saturno, Edhasa, Barcelona, 1987, P. 129.

³ GUASCH, O., La crisis de la heterosexualidad, Laertes, Barcelona, 2000, p. 72.

Però tal i com estableix Manuel Segade "El relato tipo al que se adscribe Smith es el del artista del Fin de Siglo, una élite de varones con gran movilidad entre las capitales internacionales del Occidente de finales del siglo XIX, que construyeron una contracultura rebelde frente al progreso continuo de la ideología del Imperio y frente al modelo único de la familia burguesa heteronormativa".⁴ De fet, Smith encarnaria el prototip del darrer dandi, decadent i fora d'època. El dandisme però havia sorgit a finals del segle XVIII i principis del segle XIX, en plena transició entre les monarquies absolutes i la revolució industrial. Es tractava d'un corrent que es va expandir ràpidament des d'Anglaterra a França, el ple triomf de la societat burgesa. S'emmarcava dins del corrent romàntic i establia un modus de vida refinat i sovint excèntric, d'una estètica exquisida i acurada, amb un gran interès per la moda, que pretenia convertir la mateixa identitat del dandi en una obra d'art. Tanmateix, va sorgir com a una reacció contra la societat establerta, contra la jerarquizació i la moral, tot definint-se com un corrent urbà, que pretenia trencar les lleis de la urbanitat, associat a les elits intel·lectualitat i artístiques, a la provocació i l'escàndol. Sense cap mena de dubte Aubrey Vincent Beardsley és un dels artistes que millor va encarnar l'ideari del dandi. Amb la mort de Beardsley però, l'any 1897, també es posava fi a aquell esteticisme eròtic, decadentista, que havia caracteritzat la seva obra⁵. Alguns il·lustradors sí que van seguir la modernització que Beardsley havia fet de l'estètica característica de les publicacions preraphaelites de Kelmscott Press, editorial de Morris, però deixant sempre de banda el component eròtic i irreverent. Potser els escàndols que esquitxaven l'alta societat anglesa (Cleveland Street) i, sobretot, el procés a Wilde, havien aconseguit l'efecte volgut.

En canvi, la figura d'Ismael Smith, tant pel que fa a alguns vessants de la seva obra, com a la creació del personatge, sembla seguir, de manera personal i originalíssima, l'estela de Beardsley. Smith arriba a alçar-se com un digne hereu de l'obra de l'anglès, en ell tornen a confluïr-hi una personalitat excèntrica amb una obra original, basada en la línia, l'esteticisme modernista i el decadentisme més grotesc, i sobretot l'anel de llibertat vinculat a un erotisme

---

⁴ SEGADE, M., "Por un Smith cronopolítico", Fons Armari i figura per Ismael Smith, El Palomar, Barcelona, 2016, p.18.

⁵ MÓDENES, Q., "Il·lustració èpica i fantàstica a Anglaterra. Dels preraphaelites a Arthur Rackham", obra inèdita, Cerdanyola, 2018.

que aquí adopta unes tonalitats homoeròtiques que semblen connectar amb l'obra més atrevida de Beardsley, Lisístrata.

La Catalunya del moment viu un moment complex políticament i socialment. Tanmateix, certs aires de llibertat passen per una ciutat que arriba a aplegar al Paral·lel més locals i teatres que cap altra ciutat del món. "Hablamos de unos años en los que la homosexualidad cuenta con cierto respeto, tanto la masculina como la femenina; seguramente más la masculina, siempre que fuese custodiada con una estrecha relación con el mundo de las artes o pot pertenecer a cierto estatus social"⁶. I Smith es mou entre l'alta societat burgesa, aquest ambient intel·lectual i literari decadentista i els cercles polítics propers a la Lliga regionalista. Tal i com descriu Aitor Quinei "El decadentisme d'Smith era un decadentisme transgressor, nerviós, alhora irònic i farcit de vida -d'una vida, això sí, plena de desequilibris i potser de deliris sensuals, i d'una naturalesa homosexual amagada per la hipocresia social".⁷ L'ambigüïtat sexual d'Smith és pública i notòria. El 1913 apareix publicat al Papitu una crítica d'una exposició on el referent a la vida íntima de l'artista és més que evident: "*El jockey Ismael Smith, que quan no monta cavalls -de que hagi montat eugues no ho sab encare ningú- se dedica a la pintura, exposa unes negres del Camagüei, del país del mamei, de la pinya i del zapote, amb unes lletges tetines espremudes i rebregades. Aquestes negres somriuen amb delectança en mig del retrat den Papitu Junoy.*"⁸ Entre els cercles més propers a Smith es trobaven l'escriptor Ramon Garriga, l'ermità de Samalús i vicari de Cerdanyola, el músic Enric Granados, el col·leccionista Manuel Rocamora i els artistes que compartiren l'exposició del Faians Català, Néstor i Andreu. La correspondència conservada amb tots ells té un elevat grau de familiaritat. Com ara la postal que Ramon Garriga escriu a Smith el 1909: "Caríssim. Quant de temps sens rebre res de tu! Ja no m'estimas? Jo sí, y molt. T'estich en gran déute. Espero veuret y abressarte y demanarte perdó... Felisses festes! Mana del amich y company R. Garriga. Serdanyola 28-XII-909".⁹ Les fotografies que custodia l'arxiu del Museu d'Art de Cerdanyola també ens mostren unes relacions d'amistat íntimes i desinhibides. Darrere una

⁶ DE VILLENA, L. A., "Elegancia y transgresión", Fons Armari i figura per Ismael Smith, El Palomar, Barcelona, 2016, p.26.

⁷ QUINEI, A., "Ismael Smith i Josep Maria Junoy. Un viatge de Puigcerdà al decadentisme", L'AVENÇ, núm 425, Barcelona, 2016.

⁸ Papitu, Barcelona, 2 d'abril de 1913, P.218

⁹ Arxiu Artur Ramon.

imatge¹⁰ datada el 1930 a Sitges on apareixen el mateix Smith i un amic de Manuel Rocamora, l'artista escriu:

Javier Y Smith

(alias los dos saca-sillas del Sr feudal)

un l'i respatlle el davant y l'altre el darrera

Ahy fille que monus

som més guapus

Altres imatges que es poden datar al París justa anterior a la Primera Guerra Mundial mostren a Smith vestit amb mantilla al costat del seu amic Marian Andreu, també transvestit, i d'una figura femenina amb indumentària masculina.

NU I EROTISME

Al llarg de les dues primeres dècades del segle XX és habitual trobar a l'obra Smith imatges que es mouen entre la sofisticació, el refinament i l'ambigüitat sexual, i, per altra banda, la monstruositat, la luxuria i la barbàrie corpulenta i primitiva d'algunes imatges masculines.

Dins la producció d'Smith, la temàtica del nu serà molt abundant, tant en els dibuixos, com en les escultures, les joies i els gravats. A partir de les figures femenina i masculina despullades es desplega tot un repertori simbòlic, d'un erotisme latent i amb connexions amb l'obra d'altres artistes europeus com Aubrey Beardsley, Camille Claudel i Franz Metzner. Precisament, la temàtica homoeròtica que es desenvolupa a l'obra d'Ismael Smith l'enllaça amb alguns dels preceptes que identifiquen i defineixen el Modernisme, com ara la llibertat creativa basada en la rellevància de la individualitat; la visió cosmopolita i moderna; i l'exaltació de la sensualitat implícita en aquest moviment. Aquests quatre aspectes els podem veure reflectits en gairebé totes les seves obres, tot i que s'evidencien més clarament en la representació del nu.

La presència del nu masculí no és gaire habitual a l'art català i, generalment, es troben escassos exemples en les acadèmies o estudis o dins la iconografia religiosa. En el cas de

---

¹⁰ MAC782.

Smith també podem destacar una sèrie dedicada a la representació de l'heroi lluitant contra diverses bèsties, com un Hèrcules que simbolitza la força bruta i la masculinitat. En la pràctica totalitat dels casos hi ha una fòbia a la representació dels genitals masculins i, només en comptades excepcions, en trobaríem representacions en estat d'erecció. Per aquest motiu, la sèrie de nus realitzats per Smith tenen un interès extraordinari i ens mostren amb alliberament i detall unes obres d'un evident contingut homoeròtic.

La representació del nu femení és més abundant en el context català de l'època. El simbolisme modernista i el classicisme noucentista van esdevenir un marc habitual per a nimfes, fades, deesses i al·legories. Però la personalitat de Smith aviat es manifesta en una peculiar representació de la bellesa femenina, amb anatomies allunyades de l'ideari estètic del moment: estilitzades i desproporcionades, potents i musculades, o atlètiques i andrògines

Però paral·lelament al nu femení com a símbol de la bellesa i el sexe apareixen tot un seguit d'obres en les quals la dona adquireix un paper dominant i luxuriós, que és percebut com a perillós per la societat de l'època. L'inici de l'alliberament de la dona es veurà reflectit en uns referents iconogràfics, que en el cas de Smith connecten amb el seu origen jueu. Salomé exemplificarà aquesta imatge de la bellesa femenina, seductora, castrant i perversa, que posa en perill l'hegemonia masculina. D'altra banda, Smith és un dels escassos exemples de la representació de Lilith. En aquell moment els models de masculinitat i feminitat estan en crisi i conseqüentment es refermen. La iconografia de l'època modernista està protagonitzada pel binomi *Femme fatale / Femme fragile*. "La fijación de la feminidad en las turgencias arborescentes del ornato Art Nouveau, ya sea en una lámpara, en un tenedor, en espejos, fachadas de edificios o maceteros urbanos, hoy parecen un silencioso grito apotropaico de la masculinidad, que intenta atrapar a la mujer en esa naturaleza que el ciudadano masculino consideraba ya como algo perdido de antemano para sí."¹¹

I, finalment, el nu en Smith troba la seva culminació en la representació de les parelles i la presència de l'androgín. D'una banda trobem la imatge de la dona i l'home abraçant-se,

---

¹¹ SEGADE, M., "Por un Smith cronopolítico", Fons Armari i figura per Ismael Smith, El Palomar, Barcelona, 2016, p. 21.

besant-se o copulant, en unes imatges que semblen remetre als amants Paolo i Francesca. També es localitzen representacions de sàtirs i nimfes, o d'Adam i Eva. Destaquen unes al·legories amb imatges masculines envoltades de dues dones a les quals ignora, i en d'altres ocasions l'artista ha ressaltat els genitals masculins o ha barrejat els trets de gènere. I és que la presència del nu estilitzat, atlètic i androgin serà habitual en les seves representacions i en la seva documentació més íntima.

Dins de la documentació més íntima de l'artista, cartes, diaris guixats, escrits personals o el seus dietaris, trobem tot un repertori de referents homoeròtics, com ara els sàtirs que decoren els dissenys d'encapçalament de pàgina, sobres i fins i tot el seu ex-libris. Destaca el dibuix per a la seva targeta de visita, amb una imatge emmarcada per roses, la flor de l'amor i la passió, on les al·legories femenines nues de l'escultura i la pintura treballen o torturen un torn masculí que emergeix de la roca, com a una mena d'esclau miquelangelesc, amb un drapellat que insinua o mostra, segons la mirada de l'espectador, el sexe masculí.

Al final de la seva vida, probablement abans de ser ingressat contra la seva voluntat al sanatori psiquiàtric, Smith escrivia uns apunts, en certa manera agònics i premonitoris:

Primitive life

ancient grandeur

Prehistoric

Homo.sex.uality are the changes of lascivious modern charges

Curriculum Vitae

Txema ROMERO MARTÍNEZ
Museu d'Art de Cerdanyola

- Doctorat en història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona, tesi sobre l'arquitecte modernista Eduard Maria Balcells Buïgas.
- Director del Museu d'Art de Cerdanyola.
- Membre de l'XMAC (Xarxa de Museus d'Art de Catalunya).
- Comissariat en diverses exposicions al Museu d'Art de Cerdanyola i Espai Enric Granados.
- Col·laboració en el comissariat de diverses exposicions a diversos museus de la Xarxa de Museus de la Diputació de Barcelona, Fundació MAPFRE, MNAC, CDMT i Museu Patio Herreriano, entre d'altres.
- Autor de diverses publicacions sobre arquitectura modernista a Cerdanyola, Eduard Maria Balcells, l'artista Ismael Smith i art català del segle XX.
- Articles a: Avui, Coup de fouet, Arraona i publicacions locals i comarcals.
- Membre de l'Associació de Museòlegs de Catalunya i de l'ACCA.
- Conferències sobre arquitectura modernista, modernisme, noucentisme, Ismael Smith, Josep de Togores i altres artistes catalans de la primera meitat del segle XX.